

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Природничий факультет
Кафедра екології

Дипломна робота
бакалавра
з теми «Оцінка землекористування Чортківського району
Тернопільської області»

Виконала студентка IV курсу, групи Ес011-В16

Спеціальності 101 Екологія

Гора Анастасія Олегівна

Керівник: Тимчук Сергій Сергійович, к. с.-г.

н., ст. викладач

Рецензент: Григорчук Інна Дмитрівна, к. б. н.,

доцент

Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	6
1.1. Еколого-економічні засади раціонального землекористування	6
1.2. Аналіз стану земельних ресурсів та землекористування в межах Тернопільської області	10
РОЗДІЛ 2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	17
2.1. Характеристика території дослідження.....	17
2.2. Методика комплексної екологічної оцінки землекористування.....	18
2.3. Охорона праці та техніка безпеки в надзвичайних ситуаціях.....	25
РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЧОРТКІВСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	28
3.1. Аналіз земельно-ресурсного потенціалу	28
3.2. Оцінка екологічної збалансованості агроландшафтів.....	32
3.3. Оцінка ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення	35
3.3. Оцінка стану земельних відносин Чортківського району	42
РОЗДІЛ 4. ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	46
4.1. Шляхи оптимізації структури землекористування.....	46
4.2. Підвищення ефективності використання земельних ресурсів у сільському господарстві	51
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57

ВСТУП

Сучасний розвиток та ефективність сільськогосподарського виробництва в державі не відповідають потенційним можливостям його головному ресурсу – землі, потребам сталого розвитку аграрного виробництва згідного з вимогам ринкової економіки, внаслідок невідповідності суспільно-виробничих відносин. Проблема раціонального та збалансованого використання земельних ресурсів, що є чи не основною передумовою підвищення ефективності як сільськогосподарського, так і суспільного виробництва в цілому, визначається головним чином структурою землекористування, оптимізацією співвідношення основних його складових. Ефективність землекористування сьогодні визначається як ключовий критерій антропогенного навантаження на земельно-ресурсний потенціал.

Оцінка земельних ресурсів та землекористування в межах Чортківського району виступає базою для оптимізації всієї системи природокористування, оскільки частка земельних ресурсів тут суттєво перевищує усі інші ресурси й відповідно визначає господарську спеціалізацію регіону. Аналіз екологічних проблем землекористування, особливостей їх прояву й оцінка дестабілізуючого впливу обумовлює розробку практичних заходів і їх розв'язання у даному регіоні. Вказані причини визначили **актуальність** та необхідність здійснення оцінки землекористування Чортківського району Тернопільської області для подальшого аналізу, раціонального використання земельних ресурсів та оптимізації природокористування в регіоні.

Мета дослідження – провести оцінку землекористування Чортківського району Тернопільської області за комплексом екологічних показників та обґрунтувати шляхи оптимізації існуючої системи землекористування.

У відповідності до поставленої мети було сформульовано наступні завдання:

1) охарактеризувати сучасний стан та екологічні проблеми землекористування в Тернопільській області;

2) дати характеристику території дослідження та обґрунтувати вибір критеріїв, за яким буде здійснюватися оцінка системи землекористування та її компонентів;

3) провести екологічну оцінку землекористування Чортківського району Тернопільської області;

4) визначити перспективні напрямки та обґрунтувати шляхи оптимізації та екологізації землекористування території дослідження.

Об'єктом дослідження виступає система землекористування на території Чортківського району Тернопільської області.

Предметом дослідження є показники ефективності використання земельних ресурсів.

Методи дослідження. При проведенні дослідження використовували теоретичні методи: збору та опису фактів, аналізу (співставлення, порівняння, класифікації, впорядкування, систематизації), синтезу, оптимізації. Інформаційну базу дослідження складають монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних та зарубіжних авторів; звітні дані та аналітичні огляди органів державного і регіонального управління; статистична інформація розвитку землекористування у Тернопільській області.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що доповнено та узагальнено інформацію про теоретико-методологічні підходи визначення ступеня збалансованості та ефективності використання земельних ресурсів на місцевому рівні; обґрунтовано напрями екологічної оптимізації землекористування території окремого адміністративного району.

Практичне значення одержаних результатів. Проведено екологічну оцінку землекористування на прикладі Чортківського району Тернопільської області. Проаналізовано основні тенденції у системі землекористування і землеволодіння, визначено рівень ефективності та ступінь використання

землі в загальній сукупності чинників сільськогосподарського виробництва, що дає можливість оцінити перспективні напрямки оптимізації угідь. Практична цінність сформульованих у роботі висновків і рекомендацій полягає у тому, що вони мають теоретичне та методологічне значення для формування системи сталого землекористування. Даний матеріал може бути використаний як основа для оцінки землекористування інших територій, а також для написання курсових, бакалаврських і магістерських робіт.

Апробація. Основні положення і результати досліджень обговорені й одержали схвалення на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 20 червня 2020 року за підсумками науково-дослідної роботи у 2019-2020 навчальному році.

Публікації. Основні положення і висновки дослідження опубліковані у «Збірнику наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної роботи у 2019-2020 навчальному році».

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота викладена на 62 сторінках основного друкованого тексту та складається зі змісту, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 47 найменувань.

ВИСНОВКИ

1. Сучасний стан використання земельних ресурсів в країні характеризується поглибленням впливу деградаційних процесів. У сфері землекористування з'явилися диспропорції територіальної організації виробництва та агровиробництва, а еколого-економічний стан регіонів набуває ознак гострої кризи. Тернопільська область володіє потужним земельно-ресурсним потенціалом. Однак, сільськогосподарська спрямованість економіки області призвела до надмірного навантаження на земельний фонд, розриву взаємозв'язків між компонентними ланками агроландшафтів, погіршення загального екологічного стану території.

2. Екологічну оцінку землекористування проведено для території Чортківського району Тернопільської області, у межах якого зосередженні значні площі сільськогосподарських угідь, що активно залученні у аграрне виробництво. В основі методики оцінки компонентів продуктивного землекористування виступають критерії, що носять екологічні, економічні та соціальні аспекти. Найвагоміші з них включають ступінь освоєння сільськогосподарських земель, розораність та інтенсивність використання угідь, ступінь екологічної стійкості, структуру посівних площ, стан земельних відносин, тощо.

3. Аналіз структури та використання земельного фонду показує, що на території Чортківського району існує дисбаланс у співвідношенні природних та антропогенно-перетворених земель. Землекористування характеризується великою питомою вагою дестабілізуючих угідь (74-76 %) і за цим показником наближається до критичного стану. Розподіл земельного ресурсу за цільовим призначенням носить довільний характер, не має чіткого економічного та екологічного обґрунтування. Рівень екологічної стійкості досліджуваної території характеризується як нестабільний. У структурі вирощування сільськогосподарських культур аграрними підприємствами Чортківського району домінує виробництво рентабельної продукції, частково

нехтуючи при цьому дотриманням норм раціонального землекористування. Тому сучасна структура посівних площ району не відповідає принципам раціонального природокористування та еколого-біологічній моделі, і не є досить оптимальною. Щодо показника якості земельних відносин, слід зауважити, що у межах Чортківського району цей показник є на досить високому рівні.

Використання земельних ресурсів Чортківського району загалом не відповідає вимогам продуктивного природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафту.

4. Сучасний стан освоєння земельних ресурсів Чортківського району дає підстави визначити його як такий, що має можливості для подальшого підвищення ефективності використання земельного потенціалу за умови його раціонального використання. Запропоновано спосіб оптимізації земельних угідь з метою досягнення екологічної рівноваги агроформувань території району за рахунок заходів по виведенню орних земель із інтенсивного сільськогосподарського обробітку, зокрема шляхом консервації, заліснення та залуження частини орних земель багаторічними травами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амбросенко О.П. Оцінка впливу землекористування на екологічну стабільність агроландшафтів (на прикладі Чернівецької області) / О.П. Амбросенко, О.В. Каленська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – С. 131–134.
2. Баладжи М.Д. Еколого-економічні засади збалансованого землекористування / М.Д. Баладжи // Сталий розвиток економіки – 2012. – №6. – С. 157–160.
3. Беспалько Р.І. Проблемні питання оптимізації використання землекористувань / Р.І. Беспалько, С.Ю. Хрищук // Геодезія, картографія і аерофотознімання. – 2013. – Вип. 78. – С. 226–229.
4. Бордюжа А. Теоретико-методичний підхід до еколого-економічного оцінювання сільськогосподарського землекористування / А. Бордюжа // Міжнародний збірник наукових праць. – 2015. – Вип. 4. – С. 28–36.
5. Бутенко Є.В. Еколого-економічна оптимізація сільськогосподарських землекористувань на регіональному рівні / Є.В. Бутенко, В.В. Касянчук / Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2016. – № 1–2. – С. 92–100.
6. Бутрим О.В. Комплексна оцінка рівня екологічної безпеки землекористування регіону / О.В. Бутрим, В.В. Дорошук // Екологічна безпека. – 2016. – №4. – С. 196–201.
7. Вільхова Т.В. Інтенсифікація використання земельних угідь в сільськогосподарських підприємствах : дис. канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Вільхова Т.В. – Дніпро, 2017.
8. Гордієнко В.П. Визначення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення за багатокритеріальним підходом / В.П. Гордієнко // Економіка АПК. – 2009. – №21. – С. 27–31.

9. Греков Л.Д. Економічне стимулювання раціонального використання земель / Л.Д. Греков, А.Д. Юрченко, А.М. Мірошніченко // Землевпорядний вісник. – 2008. – №1. – С. 34–38.
10. Грицак О.А. Еколого-економічні проблеми землекористування в рамках сталого (збалансованого) розвитку Вінницької області / О.А. Грицак // Агросвіт. – 2019. – №6. – С. 75–80.
11. Дєдов О.В. Поліпшення екологічного стану агроландшафтів Поділля: плани і реальність / О.В. Дєдов, Ю.М. Шкатула // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2011. – №7 (47). – С. 97–101.
12. Екологічний паспорт Тернопільської області. 2019 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://ecoternopil.gov.ua/images/OVD/ecopasport2018.pdf>
13. Екологічні проблеми агроресурсів Тернопільської області [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://eco.com.ua/content/ekologichni-problemi-agroresursiv-ternopilskoi-oblasti>
14. Загальнонаціональна (Всеукраїнська) нормативна грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення. Тернопільська область [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ngo.land.gov.ua/uk/oblast/ternopils-ka>
15. Замула І.В. Оцінка земель сільськогосподарського призначення / І.В. Замула // Міжнародний збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 1 (10). – С. 97–107.
16. Інвестиційний паспорт Чортківського району Тернопільської області 2015 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/32345/inv_chor.pdf
17. Клімат, природні ресурси Чортківського району [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://irp.te.ua/2009-09-27-17-46-29/>
18. Лазеба Є.С. Підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні / Є.С. Лазеба // Ефективна

економіка. – 2014. – №5. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3062>

19. Максименко М.І. Оптимізація структури землекористування за законодавством України / М.І. Максименко. // «Вісник Вищої ради юстиції». – 2012. – №2 (10). – С. 158–170.

20. Мартин А.Г. Природно-сільськогосподарське районування України: монографія / А.Г. Мартин, С.О. Осипчук, О.М. Чумаченко. – К. : ЦП «Компринт». – 328 с.

21. Матвеев П.Н. Оцінка впливів економіко-екологічних факторів на раціональну систему землеволодіння і землекористування в сільськогосподарських підприємствах Харківської області / П.Н. Матвеев // Молодий вчений. – 2013. – №11. – С. 389–392.

22. Медведєва О.В. Економіко-екологічне обґрунтування механізму землекористування / О.В. Медведєва, Т.П. Мірзак // Кіровоградський національний технічний університет. – 2005. – С. 170–173.

23. Мельничук Л.С. Ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств / Л.С. Мельничук // Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2015. – №1 (26). – С. 135–140.

24. Мельничук Л.С. Проблеми сталого та раціонального землекористування в Україні / Л.С. Мельничук // Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2014. – Вип. 2. – С. 910 – 914.

25. Музика П.М. Аналіз стану та використання земельних ресурсів в Україні / П.М. Музика, С.І. Урба, Л.В. Гончаренко // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. – 2019. – №4. – Том 30 (69). – С. 45–53.

26. Мульська М.П. Управління земельними ресурсами сільського господарства і шляхи його удосконалення в умовах ринкових відносин [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc/ep/2017_3/7_P.pdf

27. Негрей М.В. Оптимізація землекористування з урахуванням функції суспільного добробуту країни / М.В. Негрей // Науковий вісник НЛТУ України. – 2015. – Вип. 25.7 – С. 101–106.

28. Оптимізація посівних площ соняшнику [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://agronom.com.ua/optymizatsiya-posivnyh-ploshh-sonyashnyku/>

29. Оцінка стану земельних відносин для міст та районів України. Проект «Підтримка реформ у сільському господарстві та земельних відносинах в Україні» 29 березня 2017 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kse.org.ua/download.php?downloadid=813>

30. Питуляк М. Структурно-територіальна організація земельно-ресурсного потенціалу Тернопільщини / М. Питуляк, М. Питуляк // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2014. – Вип. 45. – С. 84–91.

31. Попова О.Л. Екодіагностика природно-господарської організації території України: агроландшафтний аспект [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ep/2012_3/7_Pop.pdf

32. Природно-заповідний фонд Чортківського району [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D183>

33. Про посіви сільськогосподарських культур на Тернопільщині за 2019 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <tenews/org/ua/2019>

34. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Чортківського району на 2019 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://te.gov.ua/tchortkivska/ua/publication/content/55501.htm>

35. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Чортківського району на 2018 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://oda.te.gov.ua/tchortkivska/ua/publication/content/49255.htm>

36. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Чортківського району на 2020 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.chortkivrr.gov.ua/2172>

37. Романенко Т.Б. Екологізація сільськогосподарського землекористування як шлях до ефективного органічного землеробства / Т.Б. Романенко // Агросвіт. – 2011. – №14. – С. 45–49.

38. Саприкіна О.М. Аналіз ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону / О.М. Саприкіна // Вісник НТУ «ХПІ». – 2014. – №46. – С. 127–133.

39. Степаненко Т.О. Формування еколого-безпечного землекористування в сільськогосподарських підприємствах / Т.О. Степаненко // Технологический аудит и резервы производства. – 2015. – №16 (21). – С. 30–33.

40. Стрішенець О. Засади ефективного землекористування Волинської та Рівненської областей: регіональний аспект / О. Стрішенець, К. Павлов, Л. Ільїн // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2016. – №3. – С. 52–59.

41. Харченко О.В. Ресурсне забезпечення та шляхи оптимізації умов вирощування сільськогосподарських культур у Лісостепу України [монографія] / О.В. Харченко. – С.: Університетська книга, 2005. – 342 с.

42. Царик Л.П. До проблеми оптимізації земле- та природокористування регіону / Л.П. Царик // Географія. – 2010. – №7. – С. 35–46.

43. Черлінка Т.П. Екологічний стан агроландшафтів Тернопільщини / Т.П. Черлінка, В.М. Чайка // 2012. – С. 247–253.

44. Чернопищук Т.І. Економічні аспекти раціонального землекористування та охорони земель сільськогосподарського призначення / Т.І. Чернопищук // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – №1 (56). – Том 2. – С. 152–158.

45. Чортківська районна рада [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://chortkivr.gov.ua/37>

46. Шкуратов О.І. Оцінка земель у процесі організації екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва / О.І. Шкуратов. // Агросвіт. – 2013. – №24. – С. 13–17.

47. Яремко З.М. Охорона праці: навч. посіб. / З.М. Яремко, С.В. Тимошук, О.І. Третяк, Р.М. Ковтун. – Львів.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 374 с.